

Nikolaos van Dam

Granaten en minaretten

Een diplomaat op zoek naar
vrede in de Arabische en
islamitische wereld

2020 Prometheus Amsterdam

Woord vooraf

Het is vroeger nooit bij mij opgekomen dat ik wel eens bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) zou willen gaan werken. Mijn ideaal was na mijn universitaire studie verder te gaan in de academische wereld. Daar lag mijn grootste interesse, met een hartstocht voor ontwikkelingen in de Arabische wereld. Maar de praktijk liep heel anders dan ik mij had voorgesteld. Nadat ik tussen 1973 en 1975 in het Midden-Oosten onderzoek had gedaan voor mijn proefschrift over Syrië, zocht ik bij terugkeer in Nederland een baan bij de Universiteit van Amsterdam. Het liefst was ik bij het Instituut voor het Moderne Nabije Oosten gaan werken, maar daar was op dat moment geen vacature.

Achteraf vond ik het helemaal niet zo erg omdat ik daardoor een heel andere richting ben uitgegaan die voor mij uiteindelijk veel beter bleek, namelijk die van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Ook later is het mij nog ettelijke malen overkomen dat ik iets niet kreeg wat ik op dat moment graag wilde, met als uiteindelijk gevolg dat ik duidelijk beter terechtkwam dan waarop ik aanvankelijk had gehoopt.

Bij BZ heb ik een fantastische tijd gehad met veel rijke en interessante ervaringen. Ik heb een groot aantal jaren in allerlei landen mogen werken en wonen die mijn brede belangstelling hadden, en waar ik naast mijn BZ-werk mijn interesses op wetenschappelijk gebied kon voortzetten. Het was een prachtige combinatie: te werken in de landen waarvoor je grote belangstelling, zo niet een

fascinatie hebt; en dat in combinatie met academisch werk over die landen en het ontwikkelen van een beter begrip voor de daarmee verbonden talen, culturen en geschiedenis. Het is een aantrekkelijke combinatie van wetenschap en ervaring in de praktijk, of een koppeling van wetenschap en diplomatie. Het vormt ook een verrijking van je diplomatieke werk. Dat is heel wat anders dan wetenschapsbeoefening op een studeerkamer of bibliotheek zonder het daarbij behorende veldwerk te kunnen doen. Mijn werk bij BZ voelde vaak als een soort veldwerk.

Hiermee wil ik niet zeggen dat je met de resultaten van grondig wetenschappelijk onderzoek invloed hebt op het politieke beleid. De praktijk leert dat een minister heel andere overwegingen kan hebben dan hetgeen door wetenschappelijk onderzoek kan worden ingegeven.¹ De combinatie van wetenschap en diplomatie was voor mij dan ook meer iets persoonlijks dan dat ik in de veronderstelling verkeerde meer invloed te kunnen hebben op het politieke beleid. De aan Francis Bacon toegeschreven uitspraak 'kennis is macht' gaat niet per se op in de politiek.

Desalniettemin is het natuurlijk wel erg nuttig wanneer je met enige diepgang bent ingevoerd in de ins en outs van een land waar je geplaatst bent en je ook de taal ervan goed beheerst, want dat verschaft je een veel betere toegang. In crisissituaties kan dat zelfs essentieel zijn. Iemand met veel kennis over een land, die bovendien goed in de taal van dat land kan communiceren, oogst daar doorgaans meer respect dan iemand die er niet veel van afweet of alleen indirect via een tolk kan werken.

Voor dit boek heb ik een selectie gemaakt uit een aantal gebeurtenissen en ontwikkelingen die ik tijdens mijn loopbaan bij BZ opmerkelijk, belangrijk of leuk vond, of die ik als een hoogtepunt beschouwde. Het is geen autobiografie. Wel heeft dit boek naast analytische gedeeltes het karakter van 'memoires' en soms lopen beide door elkaar of wisselen ze elkaar af.

In het bijzonder ga ik in dit boek in op mijn belevenissen in de landen waar ik voor BZ werkzaam ben geweest: als ambassadeur in

Irak, Egypte, Turkije, Duitsland en Indonesië, als Speciaal Gezant voor Syrië opererende vanuit Istanbul, en als jongere diplomaat in Libanon, Jordanië, de Palestijnse Bezette Gebieden en Libië; en natuurlijk ook op mijn ervaringen bij BZ in Den Haag.

De eerste vijf jaar bij BZ in Den Haag hield ik mij bij het Bureau Midden-Oosten grotendeels bezig met onderwerpen die mijn bijzondere belangstelling hadden, waaronder het Arabisch-Israëli-sche conflict en de ontwikkelingen in afzonderlijke Arabische landen. Ik leerde er ook hoe het er binnen zo'n ministerie aan toegaat en 'hoe de hazen lopen'. Dat is belangrijk wanneer je voor BZ in het buitenland werkt en je op efficiënte wijze moet communiceren met Den Haag.

Na Den Haag begon ik mijn eerste buitenlandplaatsing in Libanon (1980-1983), waar al jarenlang een bloedige burgeroorlog woedde. Daar kreeg ik plotseling grote verantwoordelijkheden, met name tijdens de Israëlische invasie in Libanon in de zomer van 1982, toen ik als tijdelijk zaakgelastigde de leiding had van onze ambassade. Door de ernstig verslechterde veiligheidsomstandigheden werd ik genoodzaakt de ambassade te verplaatsen naar een veiliger deel van het land; en een groot aantal Nederlanders moest worden geëvacueerd. Kort tevoren werd mijn woning door Israëlische marineschepen met granaatscherven doorzeefd. Vaak wordt gedacht dat diplomaten door hun diplomatieke status veiliger af zijn dan anderen, maar tijdens oorlogen hoeft dat helemaal niet het geval te zijn en lopen zij soms zelfs nog meer gevaar.

Vanuit Libanon behartigde ik ook onze belangen in Jordanië. Met mijn bezoeken aan de door Israël bezette Westelijke Jordaanoever werden voor het eerst sinds de Juni-oorlog van 1967 vanuit onze ambassade in Beiroet weer formele contacten gelegd met plaatselijke Palestijnse persoonlijkheden en instanties.

Kort na mijn aantreden in Beiroet werd ik aangewezen als secretaris van de Midden-Oostenmissie van het Nederlandse Europese voorzitterschap (1981) en kreeg ik de unieke gelegenheid onze minister van Buitenlandse Zaken, Chris van der Klaauw, gedurende

een periode van bijna vijf maanden te vergezellen tijdens bezoeken aan Israël en een veertiental Arabische landen.

Dit was een unieke en spannende ervaring en bij mijn weten de meest uitvoerige Europese Midden-Oostenmissie die er ooit is geweest. We voerden interessante gesprekken met koningen, prinses, presidenten, sjeiks, sultans en emirs, alsook met hun premiers, ministers van Buitenlandse Zaken en andere bewindslieden. De vraag is wat er bijna veertig jaar later is terechtgekomen van deze en latere Europese inspanningen om een oplossing te helpen bewerkstelligen voor het Arabisch-Israëliësch conflict. De Israëliësch ideeën over het begrip ‘rechtvaardigheid’ zijn diametraal blijven staan tegenover wat de meeste Arabieren daarvan vinden, en dat maakte het uiterst moeilijk een compromis te bewerkstelligen.

In 1983 werd ik tijdelijk zaakgelastigde in Libië, dat wil zeggen ditmaal als ‘permanent’ hoofd van een zelfstandige ambassade. Het Libië van Khaddafi was geen gemakkelijk land om in te werken, onder andere vanwege het nogal botte en provocatieve optreden van het revolutionaire regime. Maar er viel wel veel interessants te beleven. Tripoli gold als een ‘hardship post’, die duidelijk van belang was om voor het Nederlandse bedrijfsleven op te komen.

In 1985 werd ik teruggeroepen naar BZ in Den Haag om souschef te worden van de Directie Afrika en Midden-Oosten. Vanuit deze functie bracht ik interessante bezoeken met minister van Buitenlandse Zaken Hans van den Broek aan Israël en diverse Arabische landen. Ook waren er in deze periode kritieke momenten in de relaties met Iran die dienden te worden opgelost. Verder was ik betrokken bij missies naar de Midden-Oostenregio om geschillen voor Nederlandse bedrijven te helpen oplossen.

In 1988 werd ik op mijn 43ste benoemd tot ambassadeur in Irak. Ik was toen de jongste ambassadeur van Nederland. Destijds was dat een uitzondering, maar tegenwoordig zijn er meer, die bovendien jonger zijn dan ik toen. 22 jaar lang heb ik vervolgens onafgebroken als ambassadeur gediend.

Ik begon mijn plaatsing in Irak tijdens de slotfase van de oorlog

met Iran (1980-1988), kreeg te maken met de harde realiteit van de Iraakse dictatuur van president Saddam Hoessein en de onderdrukking van de Koerden in Noord-Irak. Nog geen twee jaar later begonnen de Iraakse bezetting en annexatie van Koeweit en het gijzelen van een groot aantal Nederlanders. Samen met mijn ambasadecollega's deed ik al het mogelijke om hun vrijlating te bewerkstelligen. Het was een buitengewoon spannende periode gezien de grote onzekerheden waarmee de gijzelaars te kampen hadden. Elk moment kon de oorlog zich uitbreiden naar Irak zelf.

Nadat operatie Desert Storm in 1991 militair een einde had gemaakt aan de Iraakse bezetting van Koeweit, werd ik ambassadeur in Caïro, een droompost voor iedere arabist. De prominente positie van Egypte in het Arabisch-Israëliëse conflict was van belang. Verder was het een ontwikkelingssamenwerkingspost en waren er veel Nederlandse activiteiten en belangen in Egypte die het werk daar buitengewoon aantrekkelijk maakten. Caïro was verder een belangrijke 'luisterpost' vanwege de aanwezigheid van de Arabische Liga en alle daar vertegenwoordigde Arabische landen.

Na vijf jaar Egypte (1991-1996) werd ik overgeplaatst naar Turkije, waar ik anderhalf jaar lang het plaatselijke voorzitterschap van de Europese Unie mocht bekleden. De Turkse toetreding tot de Europese Unie was vrijwel steeds hoofdonderwerp van gesprek. Het was (en is) een langdurig onderhandelingsproces, waarbij de vraag kan worden gesteld of alle Europese lidstaten wel volledig rechte doorzee zijn geweest in hun verklaarde intentie om Turkije in de toekomst werkelijk toe te laten als EU-lid. De islamitische dimensie van Turkije zou bij een eventueel te ratificeren toetredingsakkoord immers een duidelijk obstakel kunnen gaan vormen. En dat is in de loop der jaren met een meer islamitisch getint bewind in Ankara alleen maar toegenomen. Hielden de Europese landen Turkije of zichzelf voor de gek? Of was er nu eenmaal een zware trein in beweging gezet die niemand meer kon of wilde stoppen?

Na ruim twee jaar Turkije werd ik halsoverkop overgeplaatst naar Duitsland. Ik heb er bijna zeven jaar als ambassadeur mo-

gen dienen (1999-2005) en was getuige van de verplaatsing van de bondsregering van Bonn naar Berlijn (1999). Een veel gehoorde mening was dat Duitsland met de verhuizing van de bondshoofdstad politiek ingrijpend zou veranderen. Ik analyseer de ontwikkelingen die daarmee in het veranderende Duitsland gepaard zijn gegaan en de wijzigingen die zich hebben voorgedaan in de Nederlandse publieke opinie ten aanzien van Duitsers.

Duitsland is een van de belangrijkste landen qua Nederlandse belangen; in dat opzicht was het mijn belangrijkste post. Verder heb ik in Duitsland indrukken opgedaan die mijn inzichten hebben verdiept voor de gevoeligheden onder Indonesiërs ten aanzien van hun voormalige kolonisatoren. Veel Nederlanders beschouwden de Duitsers ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog als een *Tätervolk*, maar realiseerden zich maar weinig tot niet dat zij op hun beurt door veel Indonesiërs net zo goed als een soort *Tätervolk* konden worden beschouwd, in het bijzonder vanwege de bloedige oorlogen die in Indonesië zijn gevoerd, laatstelijk in de jaren na de Indonesische onafhankelijkheidsverklaring van 1945.

Mijn laatste reguliere ambassadeurspost was Jakarta. Ik had het geluk daar te beginnen op een moment dat de betrekkingen optimaal waren, mede dankzij het bezoek van minister van Buitenlandse Zaken Bernard Bot (augustus 2005) die had erkend dat Nederland voor wat betreft Indonesië ‘aan de verkeerde kant van de geschiedenis had gestaan’. Ook ‘aanvaardde’ Bot voor het eerst officieel de Indonesische onafhankelijkheidsdatum van 17 augustus 1945. De betrekkingen konden niet beter, en dat is gedurende mijn gehele verblijf (2005-2010) zo gebleven.

Wel waren er enkele crises, maar die hadden meer een wederzijds intern-politiek karakter dan dat de intergouvernementele betrekkingen erdoor werden verstoord. Zo veroorzaakte de anti-islamfilm *Fitna* van PvdV-leider Geert Wilders grote moeilijkheden voor ons in Indonesië (en in diverse andere landen met een grote moslimbevolking) en ik moest er alles aan doen om deze te helpen oplossen.

De kwestie van het wel of niet erkennen van het ware karakter van het Nederlandse oorlogsverleden in Indonesië en het aanbieden door Nederland van excuses voor oorlogsmisdaden die daarbij zijn begaan, waren andere belangrijke punten.

In Indonesië werd ik geconfronteerd met het gevoelig liggende Nederlandse koloniale verleden. Het viel mij op dat veel Nederlanders daarvan niet voldoende bewust of doordrongen zijn. Dit komt misschien ook doordat de kennis over Indonesië in Nederland over het algemeen onder de maat is, terwijl het eigenlijk als een morele verplichting zou moeten worden beschouwd behoorlijk op de hoogte te zijn van de geschiedenis van voormalige koloniën; ook om voldoende bewust te zijn van bestaande gevoeligheden. Veel Nederlanders spreken met enig enthousiasme over een ‘gedeeld verleden’ met Indonesië, terwijl de term ‘opgelegd verleden’ meer op zijn plaats zou zijn.

Ik heb alle toenmalige 33 provincies van de Indonesische Archipel bezocht met hun enorme culturele diversiteit: van Sabang in het noordwesten tot Merauke in het zuidoosten. Daar valt veel interessants over te vertellen en ik maak er een selectie uit.

Het land waarvan ik werkelijk vurig had gewenst dat ik er zou worden geplaatst, is Syrië. Maar het is er nooit van gekomen. Eind 2014, meer dan vier jaar na mijn pensionering in 2010, werd ik echter geheel onverwacht benoemd tot Speciaal Gezant voor Syrië, met als standplaats Istanbul; daar bevond zich de hoofdzetel van de voornaamste Syrische oppositiegroepen. Met deze laatste plaatsing ging een van mijn grote wensen in vervulling, ook al mocht ik Damascus zelf niet bezoeken, omdat contacten met het Syrische regime in deze periode voor BZ taboe waren. Het was een unieke kans. Als een van mijn hoofdtaken zag ik het de oppositie te steunen bij het zoeken naar een realistische en pragmatische oplossing, ook al leed een groot aantal van hen aan wensdenken, net zoals dat het geval was bij veel westerse en Arabische regeringen die hen steunden. Ik ga uitvoerig in op mijn ervaringen als Speciaal Gezant voor Syrië en de redenen waarom de oorlog in Syrië mede door wensdenken

en interventies van buitenaf zo'n rampzalig verloop heeft gehad met meer dan een half miljoen doden, miljoenen vluchtelingen, een land in puin en een sterke toename van terrorisme. Het Syrische dictatoriale regime is voor het belangrijkste deel verantwoordelijk voor het gewelddadige resultaat. Maar daarnaast stel ik dat ook de westerse en Arabische landen die in de Syrische gang van zaken hebben geïntervenieerd, een duidelijke medeverantwoordelijkheid dragen, ook al vinden zij dat zelf waarschijnlijk niet.

De meeste van mijn plaatsingen zijn onverwacht en voortijdig afgebroken en werden daarmee sterk ingekort (zoals in Libanon, Libië, Irak en Turkije); soms waren ze veel langer (zoals in Duitsland, Indonesië en Egypte). Kortere plaatsingen hadden in alle gevallen ingrijpende gevolgen voor het gezinsleven; langere waren beduidend gunstiger.

Als diplomaat die telkens weer naar een nieuwe bestemming verhuist, is je leven als het ware in compartimenten opgedeeld die van elkaar zijn gescheiden. Bij een volgende post moet je je leven van de vorige post afsluiten. Je moet vooruitkijken vanuit het heden en kunt moeilijk blijven hangen in het leven van je vorige post of posten.

Dit boek vormt voor mij een gelegenheid voor het eerst in decennia meer diepgaand terug te kijken op de hele tijd waarin ik in een groot aantal landen voor BZ actief heb mogen zijn en om de afscheidingen tussen de verschillende compartimenten op te heffen.

Het geheugen is niet altijd even betrouwbaar. Zelfs aantekeningen die op het moment zelf zijn gemaakt, kunnen nog gekleurd zijn door persoonlijke interpretaties. Gebeurtenissen die ik al eens eerder in kleine kring heb verteld, waren voor mij gemakkelijker in herinnering te brengen dan voorvallen waarover ik nooit eerder had gesproken. Verreweg het grootste deel van de inhoud van dit boek presenteer ik hier voor het eerst. Enkele passages zijn in andere vorm eerder gepubliceerd als onderdeel van interviews of voordrachten.

Tot slot wil ik mijn dank uitspreken aan al diegenen met wie ik gedurende mijn 62-jaren goed heb samengewerkt en met wie ik veel samen heb meegemaakt. Sommigen worden in dit boek bij name genoemd, vele anderen niet; dat zou te omvangrijk zijn. Mijn dochter Emma wil ik bedanken voor de waardevolle suggesties die zij heeft gedaan bij het redigeren van dit boek.

Bovenal wil ik mijn vrouw Marinka en mijn kinderen bedanken: samen hebben wij onze posten, soms onder de moeilijkste omstandigheden, intens meegemaakt en beleefd; de talrijke mooie jaren hadden echter verreweg de boventoon.

Nikolaos van Dam, Den Haag, juli 2020

Het Bureau Midden-Oosten

In 1976 begon ik als jongste medewerker bij het Bureau Midden-Oosten van de Directie Afrika en Midden-Oosten (DAM). Het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag was toen nog gevestigd in het chique gebouw op Plein 23, met zijn donkergroen gelakte deuren, rode lopers en hoge plafonds. We zaten met z'n drieën op een zolderkamer; ik aan een klein tafeltje tegen de muur. Naar buiten kijken was er nauwelijks bij; daarvoor was het veel te druk. De sfeer was goed.

Bij het Bureau Midden-Oosten kon ik gemakkelijk mijn draai vinden, want de onderwerpen hadden mijn grote interesse. Het was een periode waarin de betrekkingen tussen Nederland en de Arabische wereld behoorlijk moeizaam waren. De Arabische olieboycot, ingesteld tegen Nederland na de Oktoberoorlog (1973) naar aanleiding van de pro-Israëliëse opstelling van de Nederlandse regering, lag nog vers in het geheugen. Nederland stond in feite pal achter Israël, en dit betekende dat het volgen van enigerlei traject in de richting van meer begrip voor de Palestijnen en de Arabische landen uiterst gevoelig lag en voorzien was van talloze obstakels.

De kwestie-Lex Aronson: stille diplomatie of megafoondiplomatie?

Het eerste dossier waarmee ik bij het Bureau Midden-Oosten te maken kreeg was dat van 'de kwestie-Lex Aronson'. Lex Aronson

was een Nederlandse verpleger die de Koerden in het noorden van Irak had geholpen op het gebied van medische verzorging. Toen de Koerdische strijders (*Peshmerga*) zich in 1975 militair terugtrokken richting Iran, was Aronson zo onverstandig geweest niet met hen mee te gaan. De situatie was ingrijpend veranderd nadat de sjah van Iran en de Iraakse vicepresident Saddam Hoessein in dat jaar in Algiers een akkoord hadden gesloten dat inhield dat er geen inmenging meer mocht zijn in wederzijdse aangelegenheden. Daarmee kwam de Iraanse steun voor de Koerden te vervallen. Dientengevolge kon Aronson worden gearresteerd in het overwegend Koerdische gebied dat door het Iraakse leger was heroverd. Aronson werd door het Iraakse regime beschuldigd van spionage. Hij beschikte bijvoorbeeld over een landkaart van het noorden waarop met potlood kruisjes stonden aangegeven. Dat leek nu niet bepaald een teken van spionage, want iedereen kan onschuldige aantekeningen maken op een kaart. Maar in de ogen van Bagdad had hij de Koerdische opstandelingen geholpen, hetgeen natuurlijk ook zo was, zij het op een manier die militair nogal irrelevant was.

Extra complicatie was dat de in Nederland geboren Aronson, die in de Tweede Wereldoorlog het Duitse concentratiekamp in Bergen-Belsen had overleefd, ook beschikte over de Israëliëse nationaliteit en dat hij in het Israëliëse leger had gediend. Dat was op zich al genoeg reden voor Irak om hem gevangen te zetten, want Irak was in oorlog met Israël. Bovendien was ook Israël – net als Iran – actief geweest in Noord-Irak ter ondermijning van het Ba'athregime. Nederland beschouwde Aronson in ieder geval als Nederlands staatsburger, voor wie wij dienden op te komen. De Israëliëse nationaliteit deed daar voor Nederland niet aan af.

De Nederlandse tijdelijk zaakgelastigde in Bagdad, Gerben Meihuizen, diende alles in het werk te stellen om Aronson vrij te krijgen, maar dat was verre van eenvoudig gelet op de bijzonder slechte Iraaks-Nederlandse betrekkingen in deze periode, onder meer vanwege de pro-Israëliëse opstelling van Nederland. Meihuizen

trachtte de nodige juridische bijstand te regelen, maar er was geen enkele Iraakse advocaat in het dictatoriale Irak te vinden die dit aandurfde. Verder stuurde hij Aronson allerlei spullen toe om hem het zware verblijf in de Iraakse gevangenis enigszins te doen verlichten.

Wij zeiden steeds dat Aronson een Nederlander was, waardoor hij recht had op Nederlandse consulaire bijstand, terwijl de Iraki's steeds herhaalden dat hij een Israëli was en dat het ons niet aanging. De Iraakse redenering was bovendien dat Aronson zijn Nederlandse nationaliteit zou hebben verloren door in Israëliische krijgsdienst te treden.

Op een zekere dag werd bij de Nederlandse residentie in Bagdad een op vloeitjes geschreven boodschap afgeleverd, waaruit duidelijk kon worden opgemaakt dat Aronson de schrijver ervan was. Zo schreef hij dat hij last had van oorontsteking en dat hij vreesde dat zijn dood naderde. Het gaf aan dat hij op het moment dat het geschreven was, nog in leven was in de gevangenis. Maar het gaf geen enkele garantie dat hij nog leefde op het moment dat de boodschap op vloeitjes werd afgeleverd bij de residentie. De Iraakse autoriteiten wilden duidelijk de indruk wekken dat hij nog in leven was, want Aronson had nooit ongemerkt zelf zulke boodschappen kunnen doorgeven aan de ambassade.

De chef van de Directie Afrika en Midden-Oosten, Bob van Dijl, bereidde zich voor om naar Bagdad te gaan, met het doel Aronson alsnog vrij te krijgen en liefst hem mee terug te nemen naar Nederland. Ik bereidde een uitgebreid dossier voor hem voor. Op het moment echter dat Van Dijl naar Bagdad zou vertrekken, werd ons door de Iraakse tijdelijk zaakgelastige in Den Haag medegedeeld dat Aronson was geëxecuteerd. De executie had al lang tevoren plaatsgevonden, maar de Iraki's hadden daarvan niets gezegd, ons in de waan latende dat hij nog leefde.

Meihuizen had eerder nog diverse voorstellen gedaan om de bemiddeling in te roepen van bevriende politieke leiders die goede relaties onderhielden met Bagdad, onder wie politici uit Algerije en Frankrijk, en ook via de weduwe van de Chileense president Sal-

vador Allende, die bij Saddam Hoessein op bezoek zou gaan, maar dat werd in Den Haag afgewezen. Een van de redeneringen was dat de Irakezen in zo'n situatie ongetwijfeld een tegenprestatie zouden verlangen.

Persoonlijk denk ik dat als de bemiddeling van bevriende partijen wel was ingeschakeld, het resultaat hetzelfde was gebleven; maar het was niet geprobeerd. In zo'n geval moet mijns inziens toch alles in het werk worden gesteld, ook als de kans van slagen uiterst gering is. Later volgde ik als ambassadeur in Bagdad deze lijn ook ten aanzien van de Nederlandse gijzelaars (1990), zelfs wanneer ik er helemaal niet van overtuigd was dat het zou lukken. Je weet het maar nooit. En een enkele keer kan het resultaat tegen de verwachtingen in toch positief zijn.

Achteraf was er kritiek dat BZ had gekozen voor stille diplomatie. Er werd gesteld dat met 'veel tamtam over de hele wereld op zeer hoog niveau' oftewel met megafoondiplomatie wellicht meer had kunnen worden bereikt. Als er al iets viel te bereiken, dan was het mijns inziens door middel van stille diplomatie. Veel 'tamtam' had de zaak slechts verergerd, voor zover er nog iets te verergeren viel. Het zou naar mijn inschatting hebben bijgedragen tot de nog eerdere executie van Aronson, al was het alleen vanwege het gezichtsverlies dat het Iraakse regime zou kunnen voelen als zij hem dan niet zouden executeren (vermeende 'spionnen' werden in Irak vrijwel altijd geëxecuteerd).

Achteraf – na zelf enkele jaren in Irak te hebben gediend als ambassadeur – denk ik dat de zaak voor Aronson bij voorbaat kansloos was, gezien de Israëlische dimensie van zijn achtergrond. Het was ondenkbaar dat het Iraakse regime iemand zou vrijlaten na eerdere beschuldigingen van spionage voor Israël.

Later is de moeder van Lex Aronson naar Bagdad gereisd en is het haar gelukt zijn stoffelijk overschot mee terug te krijgen naar Nederland. Uiteindelijk is hij in Muiden begraven.

Aronsons later gepubliceerde brieven werpen een duidelijker beeld op zijn motieven. Zo had hij zijn vrienden voor zijn vertrek

naar Irak laten weten: ‘Ik ga op weg naar Koerdistan! Jullie weten dat zij een oorlog voeren om onafhankelijk te worden van Irak; en wat is er beter voor een Jood dan om de vijanden van de vijanden van Israël [d.w.z. het Ba’thregime in Bagdad] te helpen?’² Aronson realiseerde zich toen nog niet dat dit zijn dood kon gaan betekenen.

Verhullende terminologie

Mijn chef koesterde – net als de overgrote bevolkingsmeerderheid destijds in Nederland – duidelijke sympathieën voor Israël en die combineerde hij niet met enigerlei sympathie voor Arabieren. De Arabische ambassadeurs die hem bezochten, voelden dat haarfijn aan. Ik zat er soms met kromme tenen bij.

Als je geen empathie of verfijnd gevoel hebt voor specifieke andere volkeren en hun culturen, dan registreren de betrokken mensen dat algauw. Een neutrale houding is in zo’n geval duidelijk van belang, maar Nederland was helemaal niet neutraal (ook al werden in die tijd begrippen als ‘even-handed’ en ‘equidistantie’ gebruikt), dus de duidelijke sympathie van mijn chef voor Israël weerspiegelde wat dat betreft eigenlijk ook de Nederlandse opstelling.

In 1978 was er een grootscheepse Israëlische inval in Libanon, en in een memo gebruikte ik de term Israëlische ‘invasie’. Dit werd door Van Dijn met de pen veranderd in ‘actie’. Het begrip ‘actie’ klinkt duidelijk minder ernstig dan invasie en het was natuurlijk zijn bedoeling om de Israëlische invasie als minder ingrijpend te bestempelen. Deze ‘actie’ heeft echter verreikende consequenties gehad en duurde meer dan twintig jaar; en later volgden nieuwe Israëlische invasies in Libanon.

Steun voor de gedachte van een Palestijnse staat

Toen ik in 1978 minister van Buitenlandse Zaken Van der Klaauw vergezelde in Syrië, vroeg de Syrische minister van Buitenlandse Zaken Abd al-Halim Khaddam hem of hij de gedachte van de Pa-

lestijnse staat ondersteunde, als de Palestijnen dit zelf wilden. Nederland erkende toch het zelfbeschikkingsrecht der volkeren? Van der Klaauw reageerde in positieve zin, namelijk dat hij de gedachte van een Palestijnse staat in dat geval steunde; en dat meende hij ook. Waarheidsgetrouw legde ik dit vast in het verslag, maar Van Dijk schraptte het ‘omdat je de minister toch tegen zichzelf in bescherming moest nemen’. De minister diende bij terugkeer in Nederland immers weer rekening te houden met de binnenlandse politiek en zo’n uitspraak zou destijds niet goed zijn gevallen.

Aan het begin van zijn ministerschap zei Van der Klaauw tijdens een interne brainstormsessie tegen ons: ‘Ik moet zo oppassen wat ik zeg, want alles wat ik zeg beschouwen jullie straks als het beleid.’

Afgelast bezoek aan Bagdad

In februari 1980 zou ik minister Van der Klaauw vergezellen bij een bezoek aan Bagdad. Alles was al tot in de puntjes geregeld en voorbereid. Maar Irak maakte op het allerlaatste moment bezwaar tegen dit bezoek, omdat in diezelfde maand in Scheveningen geheime tripartite besprekingen over het Arabisch-Israëliëse conflict hadden plaatsgevonden tussen Israël, Egypte en de Verenigde Staten. Irak, dat fel gekant was tegen het Egyptisch-Israëliëse vredesverdrag (1979), en dus tegen iedere Amerikaans-Israëliëse-Egyptische samenwerking op dit gebied, vond dat Nederland geen gelegenheid had moeten geven voor zo’n bijeenkomst. Om hierover zijn misnoegen kenbaar te maken, zegde Irak op het allerlaatste moment het bezoek van minister Van der Klaauw aan Bagdad af, en wel op 23 februari 1980, de dag waarop het gepland was. De reisbagage van sommige van onze delegatieleden was al ingecheckt op Schiphol en hun koffers lagen al op de transportband. De Iraakse ambassadeur, Tariq Abu al-Khayl, had mij kort tevoren thuis opgebeld om te zeggen dat het ministeriële bezoek was afgezegd, daaraan toevoegend: ‘En u weet waarom.’

De Iraakse ambassadeur was de week voorafgaande aan onze ge-

plande reis naar Bagdad grotendeels in beslag genomen door zijn verhuizing binnen Den Haag en was daardoor 'te laat' op de hoogte geraakt van de geheime tripartite bijeenkomst in Scheveningen. Dit was hem op kritiek komen te staan vanuit Bagdad.

Maar er was nog een ander punt van kritiek geweest. Een van zijn Koerdische stafleden, Tayyib Muhammad Tayyib, had in Nederland politiek asiel aangevraagd. Eerder had Tayyib mij in het ministerie bezocht om te protesteren tegen het verlenen van asiel aan allerlei Koerdische Iraki's. Hij wilde weten hoe ze dat toch wisten te bereiken. Ik heb hem toen uitgelegd hoe zoiets in zijn werking – iets wat hij gemakkelijk uit openbare bronnen had kunnen achterhalen. Vervolgens volgde hij dezelfde weg en vroeg zelf asiel aan... Maar het Iraakse regime vond ongetwijfeld dat de ambassadeur dit had moeten voorkomen.

De Venetiëverklaring: hoeksteen van het Europese Midden-Oostenbeleid

In juni 1980 vond in Venetië een van de belangrijkste Europese topconferenties plaats over het Europese Midden-Oostenbeleid. Het voorbereidende werk diende te geschieden in de Midden-Oostenwerkgroep onder Italiaans voorzitterschap in Rome, en ik kreeg de eer Nederland daar te vertegenwoordigen. Essentiële discussiepunten bij de voorbereidende besprekingen in Rome waren de kwestie van het Palestijnse zelfbeschikkingsrecht en de betrokkenheid van de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (PLO – Palestine Liberation Organization) bij eventuele vredesonderhandelingen.

Bij de besprekingen in de Werkgroep Midden-Oosten lanceerden de Fransen een ontwerptekst waarin de gedachte van de Palestijnse staat werd gesteund. Bij voorbaat stond vast dat dit door anderen zou worden verworpen. 's Ochtends had ik bij de redactie van het eerste tekstgedeelte van de verklaring al vrij veel het woord gevoerd om het geheel binnen ons strakke beleid te laten passen, en ik bracht daarvan tussentijds telefonisch verslag uit aan chef-DAM

Van Dijk in Den Haag. We spraken af dat ik, bij wijze van alternatieve tactiek, nu eens anderen zoveel mogelijk aan het woord zou laten. Toen we tijdens de middagvergadering bij het tekstvoorstel over de Palestijnse staat waren aanbeland, hield ik dan ook stijf mijn mond dicht. De spanning steeg even in de vergaderzaal. Anderen keken afwachtend in mijn richting in de veronderstelling dat de Nederlandse afgevaardigde het Franse voorstel toch wel voor hen zou torpederen.

Toen de Italiaanse voorzitter bij het uitblijven van enig commentaar naar de volgende paragraaf wilde overstappen, veerden diverse delegatieleden plotseling op om te stellen dat de gedachte van een Palestijnse staat voor hun regeringen onacceptabel was. Waar ik 's ochtends voor hen de hete kolen uit het vuur had gehaald, deden zij nu hetzelfde voor ons en hoefde ik niets te zeggen.

Toch werd na de vergadering valselijk aan de pers gelekt dat het juist Nederland was geweest dat het principe van de Palestijnse staat had getorpedeerd. Het was een door andere landen beproefde tactiek om het traditioneel als pro-Israël bekendstaande Nederland van alles de schuld te geven. Vaak werkte dit middel bijzonder effectief en het vervelende was dat valselijk verspreide informatie over ons land vaak hardnekkig lang bleef hangen, hoe onterecht het ook was.

Tijdens een later bezoek met minister Van der Klaauw aan Damascus in 1981, binnen het kader van het Nederlandse Europese voorzitterschap, maakte de Syrische minister van Buitenlandse Zaken Khaddam ons dan ook hetzelfde verwijt: wij hadden de aanvaarding van het principe van de Palestijnse staat doorkruist. Ik kon echter met een goed geweten zeggen dat dit niet specifiek aan Nederland te wijten was geweest. Ik liet natuurlijk achterwege te vermelden dat wij het zouden hebben afgeschoten als dat niet al door anderen was gedaan.

In feite heeft het nog jaren geduurd voordat Nederland het principe van een Palestijnse staat accepteerde binnen het kader van een 'tweestatenoplossing' voor het Palestijns-Israëliëse conflict, maar

wel pas nadat Israël door de stichting van steeds meer Joodse nederzettingen in de Palestijnse Bezette Gebieden ‘voldongen feiten’ had gecreëerd waardoor zo’n oplossing steeds verder werd bemoeilijkt.

De Europese topconferentie in Venetië resulteerde op 13 juni 1980 in de zogenaamde Verklaring van Venetië, die jaren een hoeksteen is gebleven in het Europese Midden-Oostenbeleid.

De toenmalige negen lidstaten van de Europese Gemeenschap verklaarden zich te willen inzetten voor een rechtvaardige, alomvattende en duurzame vredesregeling voor het Arabisch-Israëli-sche conflict. Daarbij dienden twee punten centraal te staan: 1) veiligheid en het bestaansrecht voor alle staten in de regio, waaronder Israël, en 2) rechtvaardigheid voor alle volkeren, hetgeen erkenning van de legitieme rechten van het Palestijnse volk diende te impliceren. Verder werd verklaard dat eindelijk een rechtvaardige oplossing diende te worden gevonden voor de Palestijnse kwestie, en dat deze niet alleen als een vluchtelingenprobleem diende te worden gezien. ‘Het Palestijnse volk, dat zich bewust is als zodanig te bestaan’, moest in de gelegenheid worden gesteld ‘volledig zijn zelfbeschikkingsrecht uit te oefenen’, maar dan wel ‘binnen het kader van een algehele vredesregeling’. Het Palestijnse zelfbeschikkingsrecht werd hier dus niet onvoorwaardelijk erkend, maar diende gekoppeld te zijn aan een alomvattende vredesregeling die diende te worden gesteund door alle betrokken partijen, inclusief Israël. Hiermee was het Palestijnse zelfbeschikkingsrecht dus gegijzeld door datgene waarmee Israël al dan niet akkoord wenste te gaan. En dat was zeer weinig als het erop aankwam, zoals later zou blijken.

De Venetiëverklaring sloot officieel geen enkele optie voor de Palestijnen expliciet uit, ook niet die van een Palestijnse staat. Een van de redeneringen was dat wij weliswaar wisten dat de Palestijnen een zelfstandige staat wilden, maar dat het kon zijn dat zijzelf, binnen het kader van een alomvattende vredesregeling, uiteindelijk misschien zouden kiezen voor een andere optie, bijvoorbeeld

voor een federatie met Jordanië, waar al veel Palestijnen woonden die in de Arabisch-Israëliische oorlog van 1948-1949 uit hun Palestijnse woonoorden waren gevlucht. Daarom diende Europa de Palestijnen niet bij voorbaat al vast te pinnen op een Palestijnse staat en was het 'in hun belang' om juist alle opties open te houden.

De Negen erkenden in Venetië voor het eerst officieel dat de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie bij de onderhandelingen diende te worden betrokken. Israël en de pro-Israëllobby waren altijd fel gekant geweest tegen enigerlei contact met de PLO, omdat zij dit als een 'terroristische organisatie' beschouwden die uit was op de 'vernietiging van Israël'.

Voorts erkenden de Negen de speciale rol die de kwestie-Jeruzalem speelde voor alle betrokken partijen en benadrukten zij geen unilaterale initiatieven te zullen accepteren die gericht waren op de wijziging van de status van Jeruzalem. Iedere overeenkomst over Jeruzalem diende de vrije toegang te garanderen tot de daar gelegen heilige plaatsen voor alle religies.

De Negen benadrukten dat Israël de territoriale bezetting diende te beëindigen die het sinds het conflict van 1967 had uitgeoefend, net zoals het had gedaan met de Sinaï. Verder gaven zij duidelijk te kennen dat de Israëliische nederzettingen in de bezette gebieden een ernstig obstakel vormden voor het vredesproces in het Midden-Oosten en dat deze nederzettingen, evenals veranderingen in de bevolkingssamenstelling en eigendommen in de bezette Arabische gebieden, illegaal waren volgens het internationale recht.

De Negen besloten de nodige contacten te leggen met alle betrokken partijen met het doel een initiatief te kunnen ontplooiën op basis van de standpunten van de diverse partijen ten aanzien van de principes, vastgelegd in de Venetiëverklaring.

Zelf werd ik ruim een halfjaar later benoemd tot secretaris van de Europese Midden-Oostenmissie die zo'n initiatief nader diende te onderzoeken. In het laatste hoofdstuk kom ik hierop terug.